

Ajankohtaiset

Pää- ja sivurooleissa sisu

Lectio praecursoria Itä-Suomen yliopistossa 26.4.2024

Tanja Helminen

Sisuhan on. Tämän ilmauksen käyttäjä monesti esittää näkemyksensä sisusta jatkamalla sen olevan sitkeyttä, periksiantamattomuutta ja ahkeruutta tai sitten hampaat irvessä tekemistä, pään lyömistä seinään ja menemistä väkisin harmaan kiven läpi. Sisunhan ajatellaan usein olevan joko-tai, myönteistä tai kielteistä – ja tosiasiallisesti olemassa. Psykologian alalla sisua jopa mitataan ja pidetään yllä jakoa ”hyvään” ja ”pahaan” tai huonoon eli hyödylliseen ja haitalliseen sisuun. Sisu kuitenkin esitetään sekä yksilön universaalina ominaisuutena että *suomalaisena* sisuna. (Esim. Lahti 2022; Määttänen ja Henttonen 2021.) Suomalainen sisu tunnetaan: se näkyy, kuuluu ja maistuu organisaatioiden nimissä, urheilussa, maanteillä, makeisissa. Sisu on koruja ja villalankaa, nuuskaa ja hammassuojia. Suomalainen sisu myy, ja sitä markkinoidaan maabrändimainonnassa ja elämäntapa- ja hyvinvointioppaissa. Tutkimukseni on ensimmäinen perusteellinen selvitys siitä, millaisia merkityksiä sisulle on viimeisten vuosisatojen aikana annettu sekä miten, milloin ja missä yhteyksissä sisun ja suomalaisuuden kytköksiä on tuotettu.

Kun kiinnostuin sisusta, pohdintani kiertyi yhden keskeisen kysymyksen ympärille: mistä kaikesta puhutaan puhuttaessa sisusta ja sen suomalaisuudesta? Mietin sisua Suomen kirjallisuuden klassikkoteoksissa ja niiden tulkinnoissa ja epäilin, selittääkö jako myönteiseen ja kielteiseen sisuun sisun ja suomalaisuuden yhteyttä ja sen syntyä. Ei selittänyt. Eivät selittäneet myöskään näkemys suomalaisesta sisusta myyttinä ja usein viljellyt esimerkit 1900-luvun urheilun kultakauden ja talvisodan sankareista sen oletettuina ensimmäisinä ilmentyminä. Pro gradu -tutkielmaa ja väitöskirjaa tehdessäni sain lukea, miten suomalaisen sisun salat ja ”oikean” sisun olemus on paljastettu. Kuitenkin sisu-sanan etymologia ja sisun ja suomalaisuuden yhteyden synty oli pitkälti selvittämättä. Jouduinkin pureutumaan ensin sisu-sanan merkityksiin vanhoissa teksteissä ennen kuin pääsin tutkimaan sisun kehittymistä käsitteeksi.

Tutkimusaineistooni kuuluu ensinnäkin kanonisoidun kirjallisuuden keskeisiä, miesten ja naisten kirjoittamia teoksia. Teokset 1800-luvulta ovat Johan Ludvig Runebergin (1902/1830) runo Saarijärven Paavosta, Fredrika Runebergin (1981/1858) *Rouva Katarina Boije ja hänen tyttärensä*, Aleksis Kiven (1870) *Seitsemän veljestä*, Zachris Topeliuksen (1923/1875) *Maamme kirja* ja Minna Canthin (1885) *Työmiehen vaimo*. Seuraavat ovat 1900-luvulta: Joel Lehtosen (1917–1920) Putkinotko-sarja, Volter Kilven (1933) *Alastalon salissa*, Hella Wuolijoen (1936–1953) *Niskavuoren tarina*, Pentti Haanpään (1945) *Sisu*, Väinö Linnan (1956; 1959–1962)

Tuntematon sotilas ja *Täällä Pohjantähden alla* sekä Eeva Joenpellon (1974; 1976) *Vetää kaikista ovista* ja *Kuin kekäle kädessä*. Ei-fiktiivinen aineistoni koostuu muun muassa vanhoista uskonnollisista kirjoituksista, lakiteksteistä ja sanakirjoista sisu-sanan etymologian tarkastelun osalta ja erityisesti sanoma- ja aikakauslehtikirjoituksista, joissa sisu kytkeytyy keskusteluun suomalaisuudesta. Aineiston ja ajanjakson laajuus voi hirvittää väitöskirjani lukijaa, pahoittelut siitä. Saattoi se hirvittää minuakin, mutta jokseenkin yllättäen ja pyytämättä. Oli mentävä sinne, missä sisu on, ja seurattava sen matkaa suomalaisuuden kuvaajaksi. Jos olisin analysoinut esimerkiksi vain 1900-luvun kaunokirjallisuuden sisua, ei olisi vielääkään tietoa siitä, että sisu kytkettiin suomalaisuuteen jo 1800-luvulla. Olisi vain vanhoja uskomuksia ja piintyneitä käsityksiä.

Puhetta suomalaisesta sisusta, mutta siis mistä?

Lähestyn sisua asiana, joka aineistossani *näyttyy suomalaisena*. Sisupuheella eli sisudiskursseilla tarkoitan kaikenlaisia tapoja sekä puhua sisusta että määritellä sisun avulla suomalaisuutta. En myönnä enkä kiellä sisun olemassaoloa. Sisun suomalaisuutta ei voi mitata ja siten todistaa sen olemassaolon puolesta tai sitä vastaan. Lukuisat suomalaiset yksilöt ja kollektiivit ovat kuitenkin uskoneet sisuun, kuvitelleet sen avulla erilaisia suomalaisuuksia ja valjastaneet sen moniin rooleihin etenkin työssä, urheilussa ja sodassa. Sisu onkin suomalaisen kulttuuriin ja historiaan sekä suomalaisten kokemuksiin kiinteästi liittyvä sana ja käsite, ja sitä on käytetty ja määritelty eri tavoin eri yhteyksissä. Sisun kieli- ja kulttuurisidonnaisuus näkyy siinä, että sisu on näyttäytynyt suomalaisille todellisena: toivottuna, arvostettuna, tuomittavana ja jalostettavana, kansanluonteenomaisena mielenlaatuna, asenteena tai ajattelun- ja toimintatapana. Sellaisena sisua on myös kaivattu vaikkapa urheilussa, lamassa ja sodassa.

Mitä se sitten tarkoittaa, se suomalainen sisu tai sisun suomalaisuus? Helppoja ja yksinkertaisettuja vastauksia etsivälle väitöskirjani saattaa tuottaa pettymyksen. Tutkimukseni sisältö ei taivu kolmeksi pointiksi tai ytimekkäiksi tiivistyksiksi siitä, mitä sisu tai varsinkaan ”oikea” sisu on. Sisua voi verrata lumipalloon. Vierieksään eteenpäin osana suomalaisten elämäntapaa, kulttuuria ja historiallisia tapahtumia sisu sanana on kerännyt itseensä ison tukun merkityksiä, joista harva on pudonnut pois. Vanhimpia merkityksiä ovat sellaiset, jotka tarkoittavat neutraalissa mielessä konkreettista sisäosaa ja sisäelimiä, ominaislaatua, luonnetta, mieltä ja sydäntä tai kielteisessä mielessä esimerkiksi pahuutta, ilkeyttä, kiukkuja ja vihaa. Sisu kuitenkin merkitsi jo 1800-luvulla myös rohkeutta ja itsepintaisuutta ja sai 1900-luvulla lisää sellaisia myönteisiä merkityksiä kuin ahkeruus, kestävyys ja tahdonvoima. Käsitteenä sisu on kasvanut kansallisiin mittoihin, ja se on ollut myös jatkuvaa kamppailua suomalaisuuden merkityksellistämistä ja määrittelemistä.

Analysoin väitöskirjassani sisun representaatioita ja artikulaatioita kanonisoidussa kirjallisuudessa ja sen tulkinnoissa sekä ei-fiktiivisissä lähteissä. Representaatio tarkoittaa työssäni sitä, miten suomalaisuutta kuvataan ja esitetään tai uudelleen esitetään sisun avulla. Artikulaatioilla taas tarkoitan kulttuurintutkija Stuart Hallin (1992; 1999) näkemyksen mukaisesti kielenkäyttäjien tuottamia kytköksiä, joissa nivotaan toisiinsa erilaisia asioita. Sisun ja suomalaisuuden artikulaatioissa sisu yhdistetään suomalaisuuteen kielellisellä tasolla, esimerkiksi sellaisissa ilmauksissa, joiden mukaan suomalainen menee sisulla läpi harmaan kiven. Representaatiot ja artikulaatiot liittävät sisun lukuisin tavoin kansalliseen identiteettiin, erilaisiin kollektiiveihin ja sukupuoleen. Sisu on hyvin monipuolinen ja ristiriitainen

ominaisuus tai ominaisuuksien joukko, ja se ilmenee muun muassa Lehtosen *Putkinotkon* torppari-Käkriäisten ja Wuolijoen *Niskavuoren tarinan* talonpoikaissuvun jäsenten kaltaisissa hahmoissa ja niiden tulkinnoissa.

Yksi voi kavahtaa suomalaista sisua jyrkän kansallismielisenä pidetyn Suomen Sisu -järjestön takia. Toisen mielestä se on muinaisten taistelujen jäännös tai menneitä aikoja haikailevien päähänpinttymä. Suomalainen sisu kuitenkin elää ja voi hyvin esimerkiksi kansainvälisillä elokuvamarkkinoilla, eikä se tahdo taipua muille kielille. Sisu esitetään suomalaisena ja mielletään suomalaiseksi. Olen tutkinut sisua kulttuurintutkimuksellisella otteella ja purkanut sen myytinomaisia aineksia väheksymättä sen merkitystä suomalaisille. Siksi en ole voinut olla tarkastelematta sisudiskurssia osana nationalistisia ajattelu- ja puhetapoja.

Nationalismi on sen tutkijoiden Benedict Andersonin (2006) ja Anthony D. Smithin (1991; 2001) mukaan kuvitellun kansallisuuden tuottamista sekä kansakunnan ja sen identiteetin luomiseen tähtäävää ideologista liikettä. Tutkimuksessani nationalismi tarkoittaa ajattelu- ja puhetapoja, jotka koskevat suomalaisuusideologiaa ja suomalaista kansaa ja kulttuuria. Ne näkyvät siinä, miten vaikkapa kirjailijat, toimittajat ja tutkijat mutta myös maallikot osallistuvat sisudiskurssissa suomalaisuuden määrittelemiseen. Olen hyödyntänyt kielitieteilijä Norman Faircloughin (2001/1989; 2010/1995) kehittämää kriittistä diskurssianalyysia, jossa tarkastellaan kielenkäyttöä sosiaalista todellisuutta rakentavana toimintana. Näin olen selvittänyt, miten 1800- ja 1900-luvuilla tuotettiin sisun ja suomalaisuuden artikulaatioita, muokattiin sisun avulla kansallista identiteettiä ja sukupuolitettiin sisua. Näitä seikkoja olen pohtinut työn ja yhteiskunnallisen osallistumisen, sodan, jälleenrakennuksen ja urheilun näkökulmista.

Tukipilari ja kiistakapula työssä, urheilussa ja sodassa

Suomalaiset ovat kokeneet turvautuvansa sisuun työntekijöinä vaatiessaan parempia työaikoja ja etuja tai työnantajina vastustaessaan vaatimuksia. Kuluva vuosi ovat leimanneet lakot ja työmarkkinoita koskevat ideologiset kiistat. Niissä on yhden osapuolen mukaan kyse työmarkkinoiden uudistamisesta, toisen mukaan yrityksestä romuttaa sopimusjärjestelmä. Vastakkainasettelu näkyi myös vuonna 1917, kun työväenliike lakkoili työaikalain puolesta. Lainaan *Sosialisti*-lehteä: "Ottakoot porwarit tämän huomioon ja hyväksykööt lain, sillä sitä vaatii työväen suuret joukot, jotka eivät enää tyydy raatamaan rajattoman pitkiä työpäiviä suurien voittojen kasaamiseksi kapitalisteille." (*Sosialisti* 1917). Sitaatti on jutusta, jonka otsikko on "Kapitalistien sisua" (mt.). Sisua on käytetty omien etujen ajamiseen ja toisten moittimiseen, ja kansanluonteenomaisena nähty sisu on ollut hyväksyttävä tai tuomittavaa. Työssä kansalaisten on pitänyt jalostaa "paha" sisu hyötykäyttöön. Työtä ja sisua arvostettiin 1900-luvun alkupuolella niin paljon, että sisu valjastettiin kotimaisen työn markkinointiin, pienviljelijöistä kirjoitettiin sisumiehinä ja sisunaisina ja järjestettiin Sisun vuosi-kampanja tuotannon, viennin ja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Vielä 1900-luvun jälkipuolella ehdotettiin lamalääkkeeksi sisua, edellytettiin työnhakijoilta sisua ja pidettiin sisua tärkeänä kilpailukyvyille.

Urheilussa sisulla oli 1900-luvun alkupuolella kansallisen identiteetin rakentamisen tehtävä. Sankareissa esikuvallisena nähdyn sisun avulla luotiin kansallismielistä suomalaisuutta. Juoksija Hannes Kolehmaisesta tuli kansakunnan keulakuva, jossa käsitys hallaa ja viholliskansaa vastaan kamppailevista suomalaisista yhdistyi näkemykseen kalevalaisesta

kulttuurikansasta. Lisäksi urheilun avulla haluttiin maailmansotien välillä jalostaa sivistyneistön yhä rahvaassa näkemä ”paha” sisu eli metsäläisyys ja arvaamattomuus voimaksi, joka palvelee kansakunnan yhtenäisyyttä, moraalialia ja arvoja. Suojeluskunnat ja lotat pyrkivät jalostamaan tappeluissa, rikollisuudessa ja viinan salakuljetuksessa kieltolain aikana ilmevästä kansalaisten kielteistä sisua. Työväen urheiluliikkeen naisten tuli kieltäytyä seurustelemasta kieltolakia rikkovien miesten kanssa. Naiset saivat kilpailla toisen maailmansodan aikana mutta pääsivät testaamaan sisukkuuttaan enemmän vasta 1950-luvulla. Kilpaileviin naisiin suhtauduttiin kahtalaisesti. Esimerkiksi Siiri Rantasen kaltaisia menestyviä naishihtäjiä tytöteltiin, kun taas melonnassa voittanut Sylvi Saimo nähtiin talonpoikaisen työteliäisyyden ja maskuliinisen suomalaisuuden ilmentymänä. Sisu kuitenkin liitettiin myös naishihtäjiin ja muihin naisurheilijoihin.

Myös maanpuolustuksessa ja sodassa ajateltiin tarvittavan sellaisia sisuun yhdistettyjä ominaisuuksia kuin kestävyys, suorituskyky, elinvoima, taistelutahto ja voitontahto. Puolustusministeriön *Urheiluohjessaännössä* vuodelta 1924 sisu oli sodankäynnissä välttämätön ominaisuus. Lisäksi se oli tärkeä yhteiskunnan kestävä ja kansan yhtenäisyyden kannalta. Sisällissotaa ja sen syitä ja seurauksia koskevissa teksteissä kuitenkin kirjoitettiin sosialistien sisusta, kapitalistien sisusta, lahtarikaartilaisten sisusta, punaisten kapinasta todisteena suomalaisten itsepäisyydestä ja sisusta ja vaikkapa siitä, miten työläisnaisilla oli jäljellä vain sisu. Sisun joustavuus suomalaisuuden määrittelijänä näkyy valaisevasti *Uuden Suomen* kirjoituksessa vuodelta 1922. Sen mukaan suomalainen sisu joutui sisällissodassa taistelemaan suomalaista sisua vastaan. Talvi- ja jatkosodassa sisu nähtiin kaikille suomalaisille kuuluvana sitkeytenä, rohkeutena ja itsepintaisuutena, vaikka esimerkiksi Linnan *Tuntemattoman sotilaan* hahmoja on toisinaan pidetty suomalaisen sisun ironisena kuvauksena.

Sisutyypit sisun moninaisten roolien kuvaajina

Hahmotin väitöskirjassani keskeisen kehityskaaren sisun suhteessa kansallisiin ajattelu- ja puhetapoihin. Suomalaisista haluttiin 1900-luvun alkupuolella tehdä sisun avulla aiempaa aktiivisempia ja tiedostavampia kansalaisia. Monien aktiivisten ja tiedostavien kansalaisten sisu kuitenkin tuli esiin esimerkiksi lakkoilujen ja kieltolain yhteydessä omien etujen vaatimisena ja ahneutena. Sisu onkin näyttäytynyt sisudiskurssissa myönteisenä eritoten kansakunnan yhteisiä päämääriä tukevana ominaisuutena ja sivistyksen ihanteeseen liittyvänä hyveenä. Yksilön tai kollektiivin näkökulmasta hyvä sisu taas on ollut toisinaan kansallista yhtenäisyyttä horjuttavaa.

Kaikesta huolimatta sisun tehtävänä on ollut tarjota esikuvia ja malleja, joiden kautta on ollut mahdollista samaistua suomalaiseksi. Aineistossani sisun monia rooleja valaiseviksi suomalaisuuden malleiksi hahmottuvat temperamenttinen uhmaaja, sitkeä sinnittelijä, määrätietoinen toimija ja onnistuva sankari. Temperamenttisilta uhmaajilta vaikuttavat muun muassa Kiven luomat Jukolan veljekset, kun taas sitkeistä sinnittelijöistä mutta myös määrätietoisista toimijoista käyvät niin Linnan kuvaama Koskelan Jussi kuin Wuolijoen kuvaama Niskavuoren Loviisa. Onnistuvia sankareita ovat eritoten urheilu- ja sotasankarit.

Moni asia olisi jäänyt tekemättä ilman sisua.¹ Näin suomalaiset ovat usein ajatelleet, kun he ovat vastustaneet, vaatineet, saavuttaneet, taistelleet ja puolustaneet – sisulla. Kestäisi kauan luetella kaikki ryhmät, luokat ja muut kollektiivit, joita on kirjallisuudessa ja sen tulkinnossa tai lehdissä kuvattu sisukkaiksi. Mainittakoon kuitenkin isännät ja palvelijat, opettajat ja oppilaat, sivistyneet ja sivistymättömät, kapitalistit ja sosialistit, työnantajat ja työntekijät, köyhät ja rikkaat, maalaiset ja kaupunkilaiset, häviäjät ja voittajat, naiset ja miehet, lapset ja aikuiset – hämäläiset, karjalaiset, pohjalaiset, savolaiset. On vaikea sanoa, keitä *ei* olisi luonnehdittu sisulla.

Pihkan tapainen osa suomalaisuutta – jo 1800-luvulta

Esitin alussa sisun olevan jotain, josta monilla on selkeä käsitys. Koska se on kuitenkin ollut jo pitkään vilkkaan keskustelun kohde, kansallinen symboli ja kiistakapula, sen tutkimiselle oli selkeä tarve. Siteeraan *Kansan Lehteä* vuodelta 1927: “[S]iitä, onko suomalainen sisu hywe waiko pahe, ei ole wielä täydellistä selwitystä olemassa, minkä wuoksi ja kun asia on kainpuolin erittäin tärkeä, olisi jotain tehtävä tämänkin kysymyksen selwittämiseksi.” (*Kansan Lehti* 1927). Lainaus voisi olla 2010-luvulta, jolloin tutkimukseni sai alkunsa. Joidenkin mielestä sisua ei kenties pidä sorkkia suomalaisuuden kontekstissa, jos kaikki nationalismiin viittaava tuntuu vieroksuttavalta. Minusta sisua *pitää* tutkia kansallisten ajattelu- ja puheta-
pojen kautta. Muutoin olisi yhä vain vanhoja uskomuksia ja piintyneitä käsityksiä. Tutkittua tietoa on esimerkiksi se, että lehdissä sisu esitettiin viimeistään 1860-luvulla alueellista väestöä ja myös naisen rohkeutta kuvaavana ominaisuutena ja että sitkeää, rehtiä kansanluonnetta merkitsevä ilmaus suomalainen sisu oli ainakin jo 1890-luvulla käytössä käsitteenä. Sekin on tutkittua tietoa, että urheilussa sisu liitettiin suomalaisiin viimeistään 1900-luvun alussa. Urheilussa ei muuten tuolloinkaan kuvattu sisulla vain voittajia ja voittavia yksilöitä vaan myös häviäjiä ja joukkueita.

Suomalainen sisu ja kansallinen identiteetti eivät ole poistuneet muodista. Edelleen Suomessa tehdään työtä sisulla; Suomalaisen Työn Liiton vuoden 2015 tutkimuksen mukaan 15–64-vuotiaat pitivät suomalaista työtä sisukkaana. Edelleen Suomessa urheillaan sisulla; presidentti Sauli Niinistö kiitti vuonna 2022 olympiakultaa voittaneita jääkiekkoilijoita suurten hetkien tarjoamisesta ja esimerkin näyttämisestä sisun ja tahdon avulla. Edelleen Suomessa vahvistetaan puolustuskykyä sisulla; Espanjan pääministeri Pedro Sánchez sanoi vuonna 2023 näkevänsä sisua siinä, miten Nato-jäsenyyttä hakenut Suomi vastaa isoihin haasteisiin.

Sisulla on historiallista painolastia mutta myös kansallista arvoa. Vanhojen käsitysten toistaminen on johtanut sangen yksipuoliseen keskusteluun ”hyvästä” ja ”pahasta” sisusta tai näkemykseen myytistä. Vihdoin tiedetään, miten sisusta on tullut pihkan tapainen aine, niin kuin eräässä lehtikirjoituksessa sisua kuvataan. Eikä tämä pihkan tapainen aine tunnu lähtevän suomalaisuudesta.

1 Sisupastillien mainoksissa esiintyi 1970-luvulla Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiaan perustuvista elokuvista tuttu, Jussi Koskelaa näytellyt Risto Taulo. Mainoskampanjan tunnetuimpia iskulauseita oli ”Moni asia olisi jäänyt tekemättä ilman sisua”. (Lahtinen 2008.)

Helminen Tanja. 2024. *Pää- ja sivurooleissa sisu. Sisu ja sisudiskurssi Suomen kirjallisuudessa ja suomalaisuutta koskevassa keskustelussa*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, 210. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5122-9>

Kirjallisuus

- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Lontoo ja New York: Verso.
- Fairclough, Norman. (2001) 1989. *Language and Power*. Second Edition. Lontoo: Routledge.
- Fairclough, Norman. (2010) 1995. *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Lontoo ja New York: Taylor and Francis Group.
- Hall, Stuart. 1992. *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Kääntäneet ja toimittaneet Juha Koivisto ym. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart. 1999. *Identiteetti*. Kääntäneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Kansan Lehti* 23.4.1927.
- Lahti, Emilia. 2022. *Sisu as Guts, Grace, and Gentleness. A Way of Life, Growth, and Being in Times of Adversity*. Helsinki: Aalto-yliopisto.
- Lahtinen, Rauno. 2008. *Sisulla siitä selviää!* Jyväskylä: Atena.
- Määttänen, Ilmari ja Pentti Henttonen. 2021. "Onko sisu terveellistä?" *Aikakauskirja Duodecim* 2021;137(15):1519–24. <https://www.duodecimlehti.fi/duo16354>.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. Lontoo: Penguin Books.
- Smith, Anthony D. 2001. *Nationalism. Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press.
- Sosialisti* 11.6.1917.

FT Tanja Helminen on sisututkija, kääntäjä ja suomen kielen palveluja tarjoava yrittäjä.